

Особливості викладання англійської мови як другої іноземної

Постановка проблеми. Нестримні інформаційні, технологічні, геополітичні перетворення у суспільстві, а також нові форми міжнародних відносин між Україною та світом вимагають від сучасних фахівців знання двох і більше іноземних мов. Новітні тенденції на ринку праці свідчать про гостру необхідність у працівниках, які володіють кількома іноземними мовами, зокрема англійською. Важливість вивчення двох і більше іноземних мов з метою підвищення культурного рівня особистості, її безперервного розвитку та загальної освіченості підкреслюється у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти [2]. Таким чином, володіння двома та більше іноземними мовами розвиває здатність особистості до міжкультурної комунікації, сприяє конкурентоздатності та мобільності фахівців, їх затребуваності в нашій країні та за її межами.

Збільшення значення володіння іноземними мовами у всіх сферах професійної діяльності людини ставить перед системою сучасної мовної освіти нові виклики. Навчальні заклади мають підготувати випускників, які уміють використовувати іноземні мови в комунікативних цілях, здатні розв'язувати творчі завдання, брати активну участь у міжкультурному спілкуванні. У сьогоднішніх реаліях видається більш доцільним (хай не повністю досконале) знання декількох мов, ніж абсолютне володіння лише однією іноземною мовою. Відгуком на вимоги сьогодення можна вважати вивчення дисципліни «друга іноземна мова» як у середніх, так і вищих навчальних закладах.

Друга іноземна мова впроваджується як обов'язковий предмет з 5-го класу в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів. Вибір другої іноземної мови залежить від ряду факторів: наявності фахівців, навчально-методичної бази або побажань батьків.

Проблема навчання другої іноземної мови після першої не нова, але її актуальність пояснюється необхідністю вдосконалення методів навчання другої іноземної мови. Вивчення другої іноземної мови відбувається здебільшого без врахування знань першої нерідної мови та специфіки міжмовного переносу. У більшості підручників з другої іноземної мови не враховано вплив першої іноземної мови на засвоєння другої.

Методичні проблеми викладання англійської мови як другої іноземної майже не розглядаються сучасними методистами та недостатньо висвітлюються в сучасній педагогічній пресі, що й зумовило вибір теми наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка навчання другої іноземної мови в середній і вищій школі досліджувалася в роботах А. О. Анісімової, М. В. Баришнікова, І.Л. Бім, Г. В. Давиденко, Б. А. Лапідуса, Б. М. Маруневич, В. В. Сафонової, Н. С. Форкун, С. П. Шатілова. У працях згаданих науковців вивчалися питання навчання другої іноземної мови у вищих та загальноосвітніх навчальних закладах. Проте, незважаючи на наявність науково-педагогічних та методичних напрацювань, питання викладання англійської мови як другої іноземної потребує додаткового дослідження.

Мета статті: розглянути методичні особливості навчання англійської мови як другої іноземної у загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «друга мова» у методичній науці означає, що учень вже має досвід вивчення принаймні однієї іноземної мови. Під терміном «друга іноземна» вчені розуміють мову, що вивчається після першої, незалежно від рівня, досягнутого у її оволодінні. Вивчення іноземних мов у загальноосвітніх закладах здійснюється відповідно до «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов» [9].

Вивчення другої іноземної мови розпочинається з 5-го класу, проте виділяється два рівні опанування нею: базовий і профільний. Це обумовлено врахуванням реальних умов навчання і функціями навчального предмета в різних типах шкіл (іноземна мова як загальноосвітній навчальний предмет та іноземна мова як профільний навчальний предмет) [3, с. 95].

Викладання першої та другої іноземної мови у методичному аспекті помітно відрізняється. Особливість мовного досвіду учнів під час вивчення англійської мови як другої іноземної полягає в тому, що в їхній свідомості взаємодіють три мовні механізми, а саме: механізми рідної мови, першої іноземної мови та англійської мови як другої іноземної. При цьому знання, навички і вміння рідної мови є повністю сформованими, першої іноземної мови перебувають на етапі удосконалення, а другої іноземної мови (англійської) – на етапі становлення [1, с.104].

Під впливом взаємодії трьох контактуючих мов неминуче виникають такі явища, як інтерференція і перенос (трансфер). Інтерференція – це взаємний вплив мовних систем, який виникає у процесі вивчення однієї іноземної мови (контакт відбувається між рідною та іноземною мовами) або одночасного (послідовного) вивчення декількох іноземних (взаємодіють відповідно рідна з іноземними мовами або іноземні мови між собою).

Психолінгвістика визначає перенос як результат взаємодії існуючих механізмів перенесення навичок за наявності попереднього досвіду вивчення іноземних мов [1, с. 104].

І.М. Лобачук вважає, що результати перенесення можуть бути позитивними і негативними. В першому випадку перенос прискорює процес оволодіння новою мовою, в другому – ускладнює, оскільки система рідної

мови, а також і першої іноземної мови, наявні мовні й мовленнєві уміння і навички не співпадають з новою мовою, яка вивчається. Це явище називається інтерференцією. В процесі вивчення другої іноземної мови проявляється перенесення в двох планах – як позитивне, так і негативне, і в двох напрямках – з рідної і першої іноземної мови. Як наслідок, учні мимовільно, навіть без будь-якої установки роблять порівняння двох мов, знаходять подібність, і за таких обставин оволодіння другою іноземною мовою відбувається швидше, ніж вивчення першої іноземної мови. Але при цьому і явище інтерференції проявляється більш помітно [7, с. 58].

Отже, інтерференція та перенос є невід’ємними складовими частинами процесу навчання англійської мови як другої іноземної. Явище інтерференції найбільше проявляє вплив зі сторони першої іноземної мови, ніж рідної. Наприклад, якщо першою іноземною мовою є німецька, а другою – англійська, то в учнів здебільшого спостерігаються певні труднощі при вимові звуків другої іноземної мови. Так, звуки [ð,θ] не існують у німецькій мові, і у багатьох учнів виникають проблеми при вимові таких слів, як the або thing. Німецькі слова, що починаються на w, вимовляються [v]. Цим пояснюється неправильна вимова англійських слів we або wine, які вимовляються [vi:] та [vain]. Коли першою іноземною є французька, учням доводиться звикати до наголосу на перший склад, написання ...ber замість ...bre у назвах місяців та вимови [nd] замість[a:nd] сполучника and. У такому випадку вчитель має підібрати завдання і вправи, що спрямовані на виявлення аналогій та розбіжностей між двома іноземними мовами, порівняти та обговорити їх на прикладах.

Концептуальний підхід до особливостей змісту і методики вивчення першої і другої іноземної мови обґрунтовано у відповідних документах: «Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі» [5] та «Концепція навчання другої іноземної мови в навчальних закладах» [4, с. 52], де визначено мету концепції, основні цілі та вимоги до рівня володіння учнями другою іноземною мовою.

Викладання англійської мови як другої іноземної має свої методичні особливості та здійснюється у три етапи.

Початковий етап (5 – 6 клас). Одна з головних проблем на даному етапі – формування в учнів мотивації оволодіння другою іноземною мовою. Як відомо, мотивація визначає активність та цілеспрямованість у процесі вивчення мови, тобто бажання діяти самому. Існують дані, що від вчителя залежать тільки 15 % успіху в навчанні мови, 5 % – від здібностей і старання учнів. Решта 35 % залежать від мотивації, в основі якої лежить інтерес. Це вимагає створення психологічних та дидактичних умов для розвитку бажання (мотиву) вивчати англійську мову. Педагогу необхідно сформулювати потяг або потребу учнів вчитися другу іноземну мову з конкретною метою. Стимулом може бути бажання знайти нових друзів за кордоном, познайомитися ближче з життям однолітків в англійських країнах, можливість подорожувати у майбутньому, отримати бездоганну освіту і т. д.

Труднощі також полягають в тому, що на вивчення другої іноземної мови згідно з програмою відводиться менше часу, ніж на вивчення першої. Відповідно темп занять має бути вищим та більш динамічним: педагог має витратити менше часу на пояснювання, давати більше навчального матеріалу та вправ на опрацювання граматичних вмінь і навичок.

Вчителю на початковому етапі навчання англійської мови як другої іноземної важливо враховувати той факт, що учні 5–6 класів знаходяться на вищому рівні психічного розвитку, ніж учні початкових класів. Тому дублювати методи, форми і прийоми навчання англійської мови з початкової ланки освіти не доцільно. На цьому етапі має відбуватися плавний перехід від репродуктивної до продуктивної діяльності учнів з використанням завдань, що сприяють розвитку пізнавальних процесів: мислення, уваги, пам'яті.

Однією з особливостей викладання другої іноземної мови є раннє використання автентичних матеріалів (вже з першого уроку даються автентичні тексти і опора на взаємовплив трьох національних культур). Таким чином, навчання читанню від самого початку здійснюється за принципом цілого слова на автентичних текстах і має велику питому вагу, тому що школярі, які вже володіють латинським шрифтом, швидше опановують правила читання. Вони володіють прийомами роботи з іншомовним текстом, ширше спираються на мовну здогадку. Швидке просування в читанні сприяє більш швидкому розвитку соціокультурної компетенції.

З особистого досвіду зазначу, що хороші результати дає використання вправи «hear-say». Кожен учень отримує картку з двома колонками слів. Коли він чує слово з першої колонки (hear), то має прочитати вголос слово з другої (say). Виготовляю набір таких карток на кожен тему і використовую на етапі *warming up*. Вправа допомагає швидко повторити лексику з певної теми, розвиває фонематичний слух, навички аудіювання та читання (учень має очима прочитати своє слово, упізнати його на слух та правильно прочитати вголос наступне слово).

Для покращення техніки читання рекомендується режим читання з розумінням основного змісту тексту (ознайомлювальне читання) або (*skimming reading*). Цей вид читання є найбільш розповсюдженим у всіх сферах життя і здійснюється на матеріалі автентичних текстів, які несуть інформацію про побут, традиції, культуру, історію країни, мова якої вивчається. Це читання про себе без вказівки на обов'язкове наступне використання здобутої інформації.

Особливостями цього способу читання є:

- високий темп ознайомлення з усім текстом,
- точність розуміння основного змісту та найбільш суттєвих деталей.

Для досягнення цієї мети цілком достатньо розуміння 75 % основного змісту за умови, якщо решта 25 % не містить ключових положень, суттєвих для розуміння змісту всього тексту.

Для розвитку вмінь ознайомлювального читання використовуються досить великі за обсягом тексти (до однієї сторінки навіть на початковому ступені), легкі для розуміння у мовному та змістовому відношенні, які містять 25–30 % надлишкової, другорядної інформації. Спочатку тексти читаються у класі з метою формування в учнів навичок читання та розуміння тексту, потім ця робота здійснюється вдома, а в класі проводиться контроль розуміння прочитаного.

Наприкінці початкового етапу учні повинні володіти лексичним мінімумом з метою побудови і розуміння усних і письмових висловлювань, мати навички написання букв, буквосполучень, слів і речень англійською мовою; правильно оформляти своє мовлення на елементарному рівні. Вкрай важливо використовувати інтерактивні форми роботи, дидактичні та рольові ігри, які забезпечують формування в учнів умінь і навичок усномовленнєвого спілкування, дають їм знання соціальних ситуацій, в яких вони в реальних умовах можуть використовувати набутий мовленнєвий досвід.

Середній етап (7–9 класи). На даному етапі, викладаючи англійську мову як другу іноземну, вчителю слід приділяти більше уваги послідовному та системному розвитку в учнів тримовної мовленнєвої, соціокультурної та мовної компетенцій. Учні мають не тільки володіти теоретичними знаннями чи мати навички комунікації англійською мовою, але й усвідомлювати спільні та відмінні риси національних культур, розширювати свій кругозір за рахунок знань про нову країну. У цьому віці школярі намагаються проявити свою ініціативу, активність і самостійність, посилюється їхня схильність до самоаналізу і самооцінки, що важливо враховувати для організації навчальної діяльності.

Важливим завданням у навчанні англійської мови на середньому етапі є збільшення обсягу мовленнєвих засобів, які використовуються учнями. Вчитель англійської мови має постійно працювати над удосконаленням монологічного та діалогічного мовлення учнів, навичок техніки читання й письма, аудіювання. Методика навчання англійської мови як другої іноземної має бути побудована на прийомі інтенсифікації: містити вправи на відпрацювання двох мовних елементів, активізацію мовних одиниць у мовленні, сприяти формуванню різних асоціативних зв'язків.

Учні середніх класів, як правило, володіють достатньо великим потенційним словником, що важливо враховувати під час відбору навчального матеріалу. Як відомо, у методичній літературі до потенційного словника відносять лексику, яку можна самостійно зрозуміти при читанні, не користуючись словником, на основі певних прийомів семантизації. Слова англійської мови, що мають схожість з іншими іноземними мовами, прямі запозичення з інших мов, інтернаціоналізми полегшують процес навчання читання та сприяють швидшому оволодінню лексикою. Так, в англійській мові міститься 60 % слів, запозичених з французької, і близько 30 % – германського походження. Виявлення подібностей та розбіжностей в системах виучуваних мов (контрастивні вправи) дає можливість прискорити

формування навичок і вмінь в аудіюванні, читанні, говорінні та письмі. Наведення прикладів лексичних аналогій та подібних граматичних явищ на прикладі іноземних мов, які вивчаються, сприяє збагаченню пасивної лексики й осмисленню однокоренових слів двох мов під час читання.

Як зазначалося вище, вивчення другої іноземної мови розпочинається з 5 класу, а отже, терміни вивчення англійської мови як другої іноземної є набагато меншими, що впливає на рівень, якого можуть досягти учні у процесі навчання. Як слушно зауважує О. Палій, менша загальна кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення другої іноземної мови, звичайно, не забезпечить такого самого рівня володіння, як і першою іноземною мовою. Він буде дещо нижчим і відповідатиме рівню B1, визначеному й описаному в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [8, с.121].

Ефективність навчання англійської мови на середньому етапі залежить від того, наскільки вчитель використовує прийоми та навички, раніше засвоєнні учнями при вивченні першої іноземної мови. Як правило, досвід вивчення першої іноземної мови підказує учням стратегію засвоєння нових лексичних одиниць. Набуті знання та уміння сприяють більш успішному оволодінню новою лексикою під час навчання англійської мови як другої іноземної.

Навчання іноземної мови є більш ефективним при поєднанні аудіо- та візуального подання матеріалу, використанні інтерактивних методів роботи, врахуванні міжпредметних зв'язків.

Завершальний етап (10–11 класи). На третьому етапі відбувається систематизація набутих мовних та соціокультурних знань, а також розвивається вміння відповідно до потреб і ситуацій використовувати другу іноземну мову як інструмент міжкультурного спілкування [8, с.122].

Це етап комунікативного «занурення» в іншомовну реальність з обов'язковим використанням на уроках англійської мови автентичних текстів, різних за обсягом і складністю у мовному і змістовому відношеннях.

На завершальному етапі здійснюється подальший розвиток і удосконалення навичок і вмінь усного і письмового спілкування другою іноземною мовою. Швидкому розвитку усного мовлення сприятимуть позамовні ситуації та предметна дійсність, що оточують учнів (клас, місто, робочий день, пори року, базар, вулиці, транспорт і т. п.).

На уроках англійської мови у старших класах варто використовувати сучасні освітні технології, оскільки за таких умов зменшується частка репродуктивної діяльності. До таких технологій відносять проблемне навчання; колективне навчання; різнорівневе навчання; дослідницькі методи навчання; проектні методи навчання; технологію дебатів; технологію ділових, рольових та інших видів ігор; навчання у співпраці; технологію дистанційного навчання [6, с. 353].

Вчителю необхідно звертати увагу на індивідуальні особливості учнів, враховувати рівень вивчення першої мови. Для окремих учнів потрібно

створювати умови для швидшого просування, іншим давати можливість для повторення та тренування, тобто йдеться про диференційований підхід до навчання англійської мови як другої іноземної.

На жаль, потрібно визнати, що сьогодні в українських школах відсутні адаптовані підручники, зміст яких опирався б на досвід учнів з вивчення першої іноземної мови. Поява підручників з урахуванням досвіду вивчення першої іноземної мови позитивно вплине на розвиток іншомовних вмінь та навичок школярів, підвищить комунікативний рівень.

Підвищенню зацікавленості до вивчення англійської мови як другої іноземної сприятиме впровадження особистісно зорієнтованого підходу у навчально-виховному процесі з іноземної мови. Найважливішими рисами такого підходу у процесі вивчення іноземних мов є результативність, тобто високий рівень виконання завдань і досягнення поставленої мети кожним учнем; висока вмотивованість, що сприяє підвищенню зацікавленості до вивчення іноземних мов, ергономічність, адже навчання проходить у атмосфері співробітництва, позитивного доброзичливого мікроклімату за відсутності перенавантаження і перевтомлення. Це саме ті педагогічні умови, в яких розкривається особистісний потенціал учнів і вдосконалюються їхні уміння і навички.

Таким чином, у навчанні англійської мови як другої іноземної є певні методичні особливості. Втім, на будь-якому етапі навчання головною метою занять має бути комунікативний розвиток учнів, що закладає базу для подальшого самовдосконалення в цій мові.

Висновок. Вивчення в школі двох іноземних мов є нагальною потребою сьогодення. Яким чином зробити навчання англійської мови як другої іноземної ефективним? Над цим питанням працюють педагоги, методисти, лінгвісти. Базовою умовою ефективності процесу навчання другої іноземної мови є її усвідомлене засвоєння, мотиваційна складова в основі якої діятиме сформований інтерес. Слід зазначити, що для організації навчальної діяльності найбільший інтерес становлять мотиви інтелектуально-пізнавального плану.

Головне місце під час навчання англійської мови як другої іноземної відводиться завданням пізнавального характеру, розширенню обсягу країнознавчих, соціокультурних і лінгвістичних знань учнів, вдосконаленню комунікативної компетентності, формуванню здатності розуміти і сприймати традиції, звичаї, особливості культури народів, які розмовляють мовою, що вивчається, інший спосіб життя.

Особливості процесу викладання англійської мови як другої іноземної зумовлені врахуванням природи трилінгвізму. Інтерференція та перенос є одними з найважливіших психолінгвістичних аспектів оволодіння другою іноземною мовою. Під час вивчення англійської як другої іноземної мови врахування ролі рідної та першої іноземної мов має бути одним з провідних чинників у визначенні базових теоретичних та методичних положень навчання.

Питання поліпшення якості викладання англійської мови як другої іноземної у загальноосвітніх закладах залишається актуальним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтюк Н.П. Психолінгвістичні аспекти формування лексичної компетентності у процесі навчання англійської мови після німецької / Н. П. Жовтюк // [Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка](#). – 2012. – № 3. – С. 101-106.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий керівник українського видання доктор пед. наук, професор С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Казачінер О.С. Підготовка вчителів до викладання другої іноземної мови з 5 класу в системі післядипломної педагогічної освіти / О. С. Казачінер // [Наукові записки кафедри педагогіки](#). – 2013. – Вип. 32. – С. 94–104.
4. Книга вчителя іноземної мови: Довідково-методичне видання / Упоряд. О. Я. Коваленко, І. П. Кудіна.— Хар- ків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005.— 240 с.
5. Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі // *English*. – 2004. – № 6. – С. 3–8.
6. Кушніров М. О. Сучасні підходи до навчання іноземної мови: орієнтація на цінності особистісного розвитку й гуманізму / М. О. Кушніров // [Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології](#). – 2014. – № 8. – С. 348–356.
7. Лобачук І.М. Теоретико-методичні аспекти викладання другої іноземної мови / І. М. Лобачук // [Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія](#). – 2013. – Вип. 40. – С. 56-60.
8. Палій О. А. Про підвищення ефективності навчання другої іноземної мови в ЗНЗ / О. А. Палій // [Наукові записки \[Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя\]. Психолого-педагогічні науки](#). – 2014. – № 1. – С. 120– 124.
9. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.